

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2013 | ÅRGÅNG 17

Bokförlaget THALES

SONIA KRUKS: *Simone de Beauvoir and the Politics of Ambiguity*, Oxford: Oxford University Press, 2012, och SIMONE DE BEAUVOIR: *Brigitte Bardot & Lolitasyndromet. Essäer* (urval och övers. Anna Petronella Fredlund), Stockholm: Modernista, 2012

SEDAN DRYGT 30 år har det producerats akademiska avhandlingar om Simone de Beauvoirs filosofi, inte minst i de nordiska länderna.¹ De allra tidigaste betonade Beauvoirs originalitet gentemot Jean-Paul Sartre – hon var exempelvis först med att utarbeta en etik utifrån den franska existensfilosofins grundsatser – och lyfte fram hennes banbrytande undersökning av könsförtryckets villkor. Beauvoirs dialektiskt och fenomenologiskt orienterade beskrivning av kvinnans situation banade väg för begreppet ›genus‹ och *Det andra könet* (2002 [1949]) hör numera till klassikerna inom genusvetenskapen. Verket har också bidragit till att etablera den feministiska fenomenologin, som intresserar sig för hur könsidentitet och könsskillnad ges mening på en erfarenhetsnivå »före» såväl vetenskapliga teorier om orsaker som politiska ställningstaganden.

Till pionjärerna inom den fenomenologiska Beauvoirkoncernen hör den brittiska filosofen Sonia Kruks. I *Situation and Human Existence: Freedom, Subjectivity and Society* (1990) undersöker Kruks situationsbegreppets utveckling genom Gabriel Marcells, Sartres, Beauvoirs och Merleau-Pontys arbeten. Erfarenhetens betydelse för identitetspolitik och agentskap diskuterar hon vidare i *Retrieving Experience: Subjectivity and Recognition in Feminist Politics* (2001) i polemik mot, i Kruks mening, alltför diskursorienterade poststrukturalistiska feministiska teorier. I sin nyutkomna bok (2012) återvänder hon till Beauvoir men det teoretiska perspektivet är här inte främst feministiskt. Som titeln anger uppmärksammar Kruks begreppet *tvetydighet*. Hon visar hur denna bestämning av det mänskliga sättet att vara i världen inte enbart bildar utgångspunkten för en existensfilosofisk etik, utan också kan urskiljas som ett ledmotiv i Beauvoirs utforskningar av det politiska livet.

Kruks övergripande syfte är att visa på betydelsen av Beauvoirs tänkande för dagens politiska teori och aktivism, inte minst när det

gäller grova brott mot folkrätten. Dessutom menar hon att Beauvoirs version av existensfilosofin erbjuder en väg ut ur det dödsläge som under några årtionden rått mellan liberala rationalister och poststrukturalister på den politiska filosofins område. I ljuset av Beauvoirs lyhördhet för de tvetydigheter som uppstår ur »frihetens *förkroppsligade* kvaliteter» framstår motsättningen mellan en liberal föreställning om politik som en sfär för rationell debatt mellan autonoma agenter, å ena sidan, och ett poststrukturalistiskt förnekande av agentskap och betonande av diskursivt konstruerade positioner, å den andra, i själva verket som en av tvetydighetens manifestationer på den politiska teorins område. Om vi inte är cartesianskt genomskinliga medvetanden som »har» kroppar, utan husserlskt förkroppsligade medvetanden som »bebor världen» – vilket Beauvoir insisterar på i en recension av Merleau-Pontys *Phénoménologie de la perception* från 1945 – är vi både fria och bundna till historiskt specifika situationer.

Tvetydighetens konkreta politiska manifestationer skildras i vart och ett av bokens fem kapitel. Inledningsvis för Kruks en diskussion om hur tvetydighetens filosofi nyanserar diskussionen mellan humanister och posthumanister, där humanism (i allians med rationalism och liberalism) har kommit att representera »förnuftets människa» och en diskurs om individuella rättigheter. Denna humanism, och det snäva individbegrepp det inbegriper, har kritiserats av posthumanister för att vara eurocentriskt, elitistiskt och uttryck för en ideologi som berättigar exploatering, våld och förtryck. Snarare än att överge humanismen argumenterar Kruks för ett begrepp om »det mänskliga» som inbegriper kroppslighetens, intersubjektivitetens och handlandets antinomier: frihet och beroende, solidaritet och konflikt, försoning och våld. Det är när dessa antinomier avfärdas, teoretiskt eller praktiskt, som världen avhumaniseras. Här menar Kruks att Beauvoir föregriper bland annat Edward W. Suids efterlysning av en »kritik av humanismen i humanismens namn» (Said 2004).

Frågan om humanismens ställning leder vidare till en diskussion om förtryck. Istället för att, som många tidigare forskare, enbart stödja sig på *Det andra könet* och den hegelska »kamp mellan själv-

medvetanden» som där ramar in tolkningen av männens förtryck av kvinnorna riktar Kruks blicken mot Beauvoirs diskussioner av rasförtryckets mekanismer i resedagboken *L'Amérique au jour le jour* (1948) och mot hennes reflektioner kring förtrycket av åldrade människor i *Ålderdomen* (1976 [1970]). Tillsammans ger dessa tre studier en komplex bild av hur förtrycket verkar samt visar hur medgivande, beroende, underordning och likgiltighet ofta ingår i dess dynamik. En av bokens mer intressanta kritiska diskussioner handlar om den privilegierades sida av förtrycket och hur denna fråga har upptagit i synnerhet vita antirasister.² Kruks menar att en sorts »självförvandlingens politik» har varit rådande, enligt vilken enskilda individer strävar efter att bli medvetna om sin rasism. Det epistemologiska projektet att medvetandegöra den egna (ras)blindheten är mer eller mindre närvarande hos teoretiker som Sandra Harding, Marilyn Frye och Maria Lugones. Tyvärr tenderar strategin i slutändan att bekräfta idén om det suveräna subjektet, eftersom den implicit förutsätter individer som har förmågan att på egen hand rekonstruera sig själva. Beauvoirs offentliga engagemang för frigivandet av den torterade algeriska FLN-aktivisten Djamilia Boupacha på 1960-talet visar på en alternativ strategi som Kruks kallar »utnyttjandets politik» (*the politics of deployment*). Den går ut på att den privilegierade bekämpar privilegierna genom att använda sig av dem, vilket i Beauvoirs fall innebar möjligheten att väcka opinion mot den franska koloniala politiken. Det faktum att hon som fransk medborgare däremot inte ansåg sig kunna protestera då Boupacha efter Algeriets självständighet begärdes utlämnad från Frankrike visar återigen på handlandets tvetydighet och väcker frågan hur vi når de omdömen på vars grunder vi kan handla politiskt.

I sin diskussion av det politiska omdömet ställer Kruks en »kantsk» linje mot en »arendsk». Denna åtskillnad kan te sig märklig med tanke på att Hannah Arendt i sina reflektioner över omdömet till stor del utgår från Immanuel Kants politiska skrifter.³ Vad Kruks vill åt är emellertid kontrasten mellan en position där frågan om vad som är ett korrekt omdöme avgörs genom att underordna handlandet en allmän princip och en position där det politiska omdömet uppnås genom så kallat »representativt tän-

kande». I det senare fallet kan vi aldrig vara säkra på att omdömet är korrekt, men det är ändå troligt att omdömet är klokare ju fler perspektiv vi kan föreställa oss och ju mer vi engagerar oss i åsiktsutbyte med andra. Trots att Beauvoir skulle finna sig närmare den arendtska positionen – omdömet kan inte bestämmas på något definitivt sätt utan uppstår ur en mer obestämd process av överväganden – är båda alternativen alltför rationalistiska för hennes existensfilosofiska hållning. Vi överväger inte enbart med medvetandet, eller rättare sagt: medvetandet är inte enbart kognitivt. Vid sidan om den politiska situationens specifika drag inverkar våra affekter, känslor, begär, vår personliga historia, våra vanor och relationer på de överväganden vi gör (allt det som Arendt ansåg att vi bör sätta inom parentes då vi fäller omdömen). I brist på en formell teori tar Kruks Beauvoirs efterkrigstidsroman *Mandarinerna* (2013 [1954]) till hjälp för att skissera en modell för hur vi når omdömen som både är förnuftiga och överlägsna en lidelsefri och i den meningen opartisk övervägandeprocess. Det vore omöjligt att i ett par meningar återge omständigheterna kring huvudkaraktären Henris beslut att publicera en artikel om de sovjetiska arbetslägren, och det är på sätt och vis Kruks poäng. Det går inte att på ett generaliserande sätt beskriva de dilemman som en specifik situation ställer oss inför. Men vi kan låta oss vägledas av övervägandets olika komponenter, såsom de framträder i Henris fall: bedöma sanningshalten i de fakta som föreligger, ta ställning till deras historiska, politiska och moraliska betydelse – vilket inbegriper emotionella hänsyn till människor i vår närmaste omgivning – och i ljuset av detta fatta beslutet att handla eller inte.

Känslornas plats inom politiken blir särskilt framträdande i Kruks avslutande kapitel, där frågan om hämndens betydelse vid bestraffningen av krigsförbrytare står i centrum. Utgångspunkten är Beauvoirs essä »Öga för öga» som kom ut 1946 och vars omedelbara sammanhang är de franska kollaboratörernas brott mot mänskligheten under andra världskriget. Beauvoir uppehåller sig särskilt vid rättegången mot den högerintellektuelle författaren och journalisten Robert Brasillach, som avrättades 1945.⁴ Kruks redo-

gör för det »existentiella misslyckande» som hämnden och den offentliga bestraffningen enligt Beauvoir alltid innebär, även då bägge kan anses berättigade. Diskussionen av hämnden hör enligt min mening till bokens mest intressanta avsnitt, inte därför att den i linje med Kruks huvudtes demonstrerar hur allt handlande »rymmer tvetydighet», utan därför att den går i polemik med biologiska och psykologiska teorier som förstår hämnd i termer av naturliga instinkter, undermedvetna motiv eller en förskjuten nietzscheansk vilja till makt. Hämndbegäret är inte primitivt; tvärtom uppstår det i mänskligt meningsbärande sammanhang och går därför både att begripa och rättfärdiga.

Den privilegierade eller omedelbara hämndens syfte (till skillnad från rättsväsendets institutionaliserade hämnd), anser Beauvoir i sin tolkning av fenomenet, är att återupprätta den mellanmänniska ömsesidighet som idén om rättvisa bygger på. Problemet är att den gör det med hjälp av våld eller, i existensfilosofiska ordalag, genom att »tvinga en frihet». Genom att tillfoga lidande söker hämnden framtvunga ånger och insikt hos förövaren – själsförmögenheter som per definition måste vara spontana rörelser hos ett medvetande – vilket innebär ett misslyckande. I jämförelse med de privata hämndaktioner som var vanliga efter krigsslutet 1945 är den under kontrollerade former offentliga bestraffningen att föredra. Ur hämndens synvinkel misslyckas dock även den, eftersom bestraffningen ofta antingen har utilitaristiska ändamål eller blir till en symbolhandling med syftet att befästa universella mänskliga värden. Hämnden, den dömde och brottet i dess singularitet tenderar med andra ord att få en underordnad betydelse. Givande i det här sammanhanget är Kruks »tillämpning» av de Beauvoirs analys av hämndens tvetydighet på de sannings- och försoningskommissioner som sedan 1990-talet har etablerats runtom i världen. Till skillnad från krigsdomstolarna är de förras funktion inte främst bestraffande, utan terapeutiska; de syftar till att återupprätta ömsesidighet på ett »helande» och reparerande snarare än vedergällande sätt. Även om Beauvoir sannolikt hade varit sympatiskt inställd till kommissionerna hade hon förmodligen oroats av den »moraliska

puritanism» som exempelvis utmärker den sydafrikanska TRC-retoriken, och som inte lämnar mycket utrymme åt existentiellt berättigade hämnbegär.

Simone de Beauvoir's Politics of Ambiguity tillhör vad man kan kalla en politisk vändning inom forskningen om Beauvoir. Denna vändning utmärks inte enbart av intresset för politiska frågor som går utöver eller ibland befinner sig i konflikt med vissa feministiska ståndpunkter. Den riktar sig också till en vidare läsekrets än expertis inom den specialiserade forskningen om Beauvoir. Här ligger bokens styrka. Kruks visar på relevansen hos Beauvoirs politiska tänkande för ett antal samtida teoretiska debatter och för in »existensens tvetydighet» i ett pågående politiskt samtal. I likhet med Arendt tillhandahåller Beauvoir inte i första hand praktiska politiska lösningar, utan skärper blicken för det politiska livets filosofiska bottnar. På samma gång saknas en problematiserande diskussion av själva begreppet tvetydighet och av Beauvoirs ibland inkonsekventa och tillsynes lättvindiga sätt att använda sig av det. För att parafasera Penelope Deutscher i *The Philosophy of Simone de Beauvoir: Ambiguity, Conversion, Resistance* (2008) är det något självbedrägligt med en fullständigt enhetlig och »otvetydig tvetydighetspolitik». I sin egen tolkning av de centrala existensfilosofiska begreppen undviker Deutscher till skillnad från Kruks inte motsägelserna inom Beauvoirs författarskap, utan betraktar dem som produktiva försök att göra rättvisa åt komplexiteten hos de fenomen som undersöks. I sin vilja att försvara Beauvoir riskerar Kruks att skymma en intern kritisk dialog i hennes texter – »självmotstånd» (*auto-resistance*) är det ord Deutscher myntar – enligt vilken författaren Beauvoir genomgående både tillhandahåller en definition av ett begrepp och etablerar en alternativ definition som utmanar den första.

För svenska läsare kommer Kruks politiska tolkning av Beauvoir lägligt. Förra året publicerade Modernista en samling nyöversatta essäer av Beauvoir under titeln *Brigitte Bardot och Lolitasyndromet: Essäer* (2012), i urval och översättning av Anna Petronella Fredlund. Med sina tidigare översättningar av Maurice Merleau-Ponty från franskan är valet av Fredlund som uttolkare av Beauvoir utmärkt. Eftersom Beauvoir länge inte togs på allvar som akademiskt skolad

filosof är det en upprättelse i sig att översättaren är förtrogen med den fenomenologiska tradition hon verkade inom. Traditionen ger återklang i Fredlunds lyhörda svenska översättning, som samtidigt fångar Beauvoirs karaktäristiskt direkta tilltal. De förklarande noterna (»vem är vem») gör texterna tillgängliga – något Beauvoirs offentliga intellektuella *persona* skulle ha uppskattat – och det väl-skrivna efterordet rymmer både utförliga kommentarer till antologins samtliga essäer och ger en aktuell bild av forskningsläget kring Beauvoir.

Fredlunds urval är både lyckat och representativt. Tidsmässigt sträcker sig samlingen från mitten av 1940-talet till slutet av 50-talet och uppvisar både variationen och konsekvensen i Beauvoirs filosofiska essäistik. Titeltiteln »Brigitte Bardot och Lolitasyndromet» och den avslutande längre essän »Bör vi bränna Sade?» ringar in en gemensam tematik: förhållandet mellan sexualitet och moral. Brigitte Bardot representerar den moderna kvinnan; hon som inte låter sig reduceras till ett objekt för manligt begär och därmed väcker både kvinnors och mäns fientlighet. Markisen de Sade, som följde sina allra mörkaste böjelser, blir hos Beauvoir ett sorts etiskt exempel. Den ofta chockerande grymheten i Sades litterära texter väcker grundläggande frågor, inte minst om vårt förhållande till andra. I samlingen finns också några av Beauvoirs mer centrala moralfilosofiska texter, bland dem den längre essän »Pyrrhus & Cénéas» och en nyöversatt inledning till *För en tvetydighetens moral*.⁵ Beauvoirs redan nämnda recension av Merleau-Pontys *Phénoménologie de la perception* ger en värdefull ingång till *Det andra könets* fenomenologiska ansats och begrepp. Som en påminnelse om den skönlitterära författaren Simone de Beauvoir har Fredlund glädjande nog tagit med en av de texter där Beauvoir reflekterar kring det litterära skrivandets nära förhållande till existensfilosofin. »Litteratur och metafysik» ger indirekt en anvisning om hur man bör läsa hennes egna romaner.

Av de politiska essäer Kruks diskuterar finns »Öga för öga» med i den svenska samlingen. Man finner också den något mindre uppmärksammade men lika aktuella »Moralisk idealism och politisk realism» från 1945. Den senare inleder Beauvoir med en tolkning

av Sofokles *Antigone*, vilket är intressant mot bakgrund av de senaste årens feministiska Antigonetolkningar.⁶ Dessutom vidrör essän frågeställningar som Beauvoir väcker i sin enda egna pjäs, *De onödiga munnarna* (1945), vilken för första gången har getts ut på svenska i år (Rosenlarvs förlag, 2013). I sitt historiskt förlagda drama söker Beauvoir – i likhet med pjäsförfattare som Jean Anouilh, Albert Camus, Jean-Paul Sartre – skildra de moraliska konflikter som ofta uppstår mellan situationens politiska villkor och människans frihet. Samma dilemma är närvarande i den filosofiska essän. Medan Antigonegestalten blir urbilden för de »oförsonliga moralister» som i tillkännagivandet av eviga principer framhärdar i att bevara samvetes renhet, får Kreon representera det jordiska livets mänskliga lagar. Den dubbelhet som det antika dramat gestaltar, påminner Beauvoir om, har sin bakgrund i den grekiska människans övertygelse om att tillhöra två världar:

boende på jorden var hon på samma gång en framtida gäst i helvetet; hon var skyldig både de jordiska regeringarna och de underjordiska makterna lydnad, och detta tvingade henne ibland att välja mellan två oförenliga värdeordningar: mellan Antigone som är trogen kulten av de döda och Kreon som är riktad mot Thebes framtid är inget samförstånd möjligt (s. 114).

Motsättningen levde vidare i den kristna medeltidens åtskillnad mellan andliga och tidliga värden och framträder även idag om än i andra skepnader. I en värld där nästan alla människor har en politisk existens har handlandets problem samtidigt »aldrig varit så invecklat», skriver Beauvoir, och antyder svårigheten att överblicka konsekvenserna av våra val i en alltmer globaliserad värld. Som medlemmar av länder, klasser och »en civilisation som flödar över nationsgränserna, av hela världen vars delar är snävt förbundna med varandra» är våra handlingar inte bara mer omfattande än tidigare, utan också mångfaldiga och motsägelsefulla. »Ska vi offra klassen för nationen? Dagens generation för morgondagens? Eller framtiden för en tillfällig fred? Vad bör man vilja? Och för att uppnå det man vill, vad bör man göra?».

Vi vill gärna undfly den komplexa politiska situationen, menar

Beauvoir, och antingen stänga in oss i den traditionella, idealistiska moralens »rena subjektivitet» eller i den realistiska politikens »objektivitet». Hennes slutsats – som även genljuder hos Kruks – är att var och en istället borde försona sig med sin tvetydiga politiska existens och handla trots att »ingen verklighet som ligger utanför mig själv kan anvisa mitt val för mig». Detta innebär på samma gång att moralen försonas med politiken. I en alltigenom mänsklig värld kan Antigone och Kreon inte längre representera oförenliga verkligheter.

→

Ulrika Björk

Noter

- 1 Se t. ex. Lundgren-Gothlin (1991), Moi (1996), Heinämaa (2003) och Björk (2008).
- 2 En artikel i samma ämne finns utgiven på svenska i *Ord & bild*, se Kruks (2005).
- 3 Arendt (1992).
- 4 Brassillach dömdes för sitt intellektuella samarbete med främmande makt (*d'intelligence avec l'ennemi*). Som Kruks noterar skedde rättegången mot Brassillach innan »brott mot mänskligheten» existerade juridiskt, både internationellt och i Frankrike.
- 5 *För en tvetydighetens moral* kom ut i sin helhet på svenska 1992 i översättning av Mats Rosengren.
- 6 För ett urval av den litteraturen, se Butler (2000), Sjöholm (2004) och Honig (2013).

Referenser

- ARENDR, HANNAH (1992) *Lectures on Kant's Political Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (2013 [1945]) *De onödiga munnarna* (övers. Åsa Sarachu och Frida Wigelius Skoglund), Stockholm: Rosenlarv.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (1992 [1947]) *För en tvetydighetens moral* (övers. Mats Rosengren), Göteborg: Daidalos.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (1948) *L'Amérique au jour le jour*, Paris: Gallimard.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (1976 [1970]) *Ålderdomen* (övers. Eva Alexanderson), Stockholm: AWE/Geber.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (2002 [1949]) *Det andra könet* (övers. Adam Inczèdy-Gombos och Åsa Moberg i samarbete med Eva Gothlin), Stockholm: Norstedts.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (2012) *Brigitte Bardot & Lolitasyndromet: Essäer* (urval och övers. Anna Petronella Fredlund), Stockholm: Modernista.
- DE BEAUVOIR, SIMONE (2013 [1954]) *Mandarinerna* (övers. Adam Inczèdy-Gombos och

- Åsa Moberg), Stockholm: Norstedts.
- BJÖRK, ULRIKA (2008) *Poetics of Subjectivity: Existence and Expressivity in Simone de Beauvoir's Philosophy*, Diss. Helsingfors: University of Helsinki.
- BUTLER, JUDITH (2000) *Antigone's Claim: Kinship Between Life and Death*, New York: Columbia University Press.
- DEUTSCHER, PENELOPE (2008) *The Philosophy of Simone de Beauvoir: Ambiguity, Conversion, Resistance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINÄMAA, SARA (2003) *Toward a Phenomenology of Sexual Difference: Husserl, Merleau-Ponty, Beauvoir*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- HONIG, BONNIE (2013) *Antigone, Interrupted*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KRUKS, SONIA (1990) *Situation and Human Existence: Freedom, Subjectivity, and Society*, London: Unwin Hyman.
- KRUKS, SONIA (2001) *Retrieving Experience: Subjectivity and Recognition in Feminist Politics*, Ithaca: Cornell University Press.
- KRUKS, SONIA (2005) »Simone de Beauvoir och privilegiets politik«, *Ord & bild* 1, 76-91.
- KRUKS, SONIA (2012) *Simone de Beauvoir and the Politics of Ambiguity*, Oxford University Press.
- LUNDGREN-GOTLIN, EVA (1991) *Kön och existens. Studier i Simone de Beauvoirs Le Deuxième sexe*, Göteborg: Daidalos (översatt till engelska 1996 och till franska 2001).
- MERLEAU-PONTY, MAURICE (1945) *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard.
- MOI, TORIL (1996) *Hur man skapar en kvinnlig intellektuell* (övers. från engelskan av Lisa Wilhelmson), Eslöv: Symposion.
- SAID, EDWARD W. (2004) *Humanism and Democratic Criticism*, New York: Columbia University Press.
- SJÖHOLM, CECILIA (2004) *The Antigone Complex: Ethics and the Invention of Feminine Desire*, Stanford: Stanford University Press.